

Tanító erők és kulturális terek

Laudáció Varga Lajos Márton

70. születésnapjára

Sok-sok emberi impresszió és emlék mellett egy életút vállalásos produktuma telepszik meg ezen üdvözlő kötet lapszélein, szinte az éleken balanszírozva, de elválaszthatatlan tartóssággal. A könyv egyik tónusa a sodró emberi példázattal s méltóképpen rangos presztízzsel Varga Lajos Márton által megteremtett emléktöredék, diákmódra fölidézett tisztelgés, visszafogott pirongással előadott hódolat; a másik maga a vitathatalanságában is korszakos, idézhetőségében is mulékony/mulandó természetű oktatói-szerkesztői-irodalomkritikusi produktum. E két, nemcsak elválaszthatatlan, de éppen Varga Lajos Márton személyében gigantikus presztízssre és kegyetlenül-alaposan involvált, elmélyült tudástökére épülő teljesítmény értékelői nem szépírók: egykori diákjai kreálták, nem kritikusok diskurzusaiba illeszkedik, s talántán még a generatív grammatika főszabályainak sem felelhetne meg az itt fölhalmozott „alumni” írásanyag.

Vallomásos merészség kell tehát hozzá, hogy textuálisan is hiteles legyen, ne kelljen kényszeredetten álbölcsnek álcázódnia, de ne legyen zsenizóóan kisszerű sem ez üdvözlés. Valami áttekintő gesztus, felhangoló bölcsselem, értékelő magabiztosság és kortársi parola egyvelege illene ide, olyanféle, ahogyan a retorikus és szentori bravúrral gazdagított főiskolai órákon Varga Lajos Márton is megnyílt (vagy megnyitotta a zárt művi világok egy-egy kis kapuját és sejdíteni engedte strukturális opciók műremekbe szabott változatait), de a legkevésbé sem merészkedett olyan kulturális terekbe, ahol nem érezhette magabiztos hangjának jogos érvényességét... Merészség, vagy ami rosszabb, némi „mondani bátor” korlátoltság kellene ahhoz is, hogy most valamifajta áttekintő-összegző alleluját próbáljak kreálni a hetvenedikre, olyasvalakinek, kitől a jelző-gazdag és tematikusan is pontosan strukturált életmű, az esztétikai-irodalmi-művészeti-tudományos sugárzás mindmáig elhivatottan hordozza a megérintettséget, sőt vállalá-sossággal teljes világképet. Ez az áramlás a kötetbe, Lajos 70. évnapjára üdvözlésére formált ajándék írásokba is betolakodott, érzékítve, hogy mindezek mégis átfogható-megölelhető-belátható tárgyasulások, így nem félelmes zavarok, hanem eligazodási biztonságot alapjai.

A volt diákok sora tisztelettudó hangon és élethosszi félálomból ébredező visszarévedésben megfogalmazza: az, amit a Tanár úr hozott, mindmáig hat, önértékelésre, hivatás gyakorlására, valamely harmonikus életút garanciájaképpen elkönnyvelt maradt. Mások ugyanitt, kreatív műfajokban, önálló teljesítményre érett változatban maguk is megalkottak számos olyasmit (színművek, szobrok, szociális érzékenység, valóságismereti inspiráció, tervezői vagy kivitelezői szereptudat, eligazodásképes szemléletmű, tudományos aspirációk, versek...), amihez nem kellett talán mindenkor Varga Lajos Márton közvetlen meggyőző hatása, hanem elégnek bizonyult markáns álláspontja, szemüvegének fókusz-távolsága, egy kulturális univerzumból fénylő csillagot kiemelő teremtő gesztusa is, hogy mindaz az életút-erősítő adomány, melyet felmutatott, kulturális flow-ként szétterjedjen, megerősödjön, áthasson érzékeny lelkeket, akik majdan viszik tovább, gazdagítják, sok-

szorozzák a tudhatóságokat. E kreatív univerzum a tudható világ iránti legmélyebb alázat és hódoló nyitottság attitűdjét kínálta egyik oldalon, s a rettenthetetlen munkabírás, megküzdés, bizonyításkényszer adta elhivatottságát a másikon. A rendteremtés, eligazodás, definiálás pontosságát emitt, s az involvált, megszállott, teremtett iránti révült tisztelet sodrását amott. A vállalásos ember közléskényszere, megváltásparadigmája hatotta át narratíváit, de azzal a tűzfényes óvatossággal, amely a mellékhatások kedvezőtlen voltától visszarettenni hajlamosakat talán még nem sodorja erővel-erőszakkal valamely kulturális kiszolgáltatottságba, csupán elringatja a mérlegelés-gondolkodás-megfontolás lapályos tőfelszínén. A normaértékű elvárásrend, mely azután a nyolcvanas évek közepétől (1986) a *Kortárs* kritikai rovatvezetésében, majd 1994-től a *Népszabadság* munkatársaként átélte alkotói életútja egyes állomáshelyein megképződött munkásságában, majd a *Kritika két hangra* (rádióinterjúk, 1994), vagy az *Írók Budapestje* (Népszabadság-interjúk, 1993–1996) mint „hangadó” kötetek, a gyűjteményes szövegválogatások (*Expander*, 2010; *Szívzuhogás*, 1986), a kritikai megszólalások (Balogh Edgárról, Kiss Benedekről, Csorba Győzőről, Ágh Istvánról és még sok-sok tucatnyi másról) összegző szakmai és életmű-értékelését meghagyom másoknak, illőképpen hozzáértőknek s avatottabbaknak. (Fölbecsülte ezt már a hivatalosság s a szakmai nyilvánosság 1989-ben József Attila-díjjal, s magával az oeuvre illetően elfogadó elismerésével is!). Amiről viszont mindenképp szólni kívánnék, az *Erők és terek* kötet vállalásos mivolta.

Ezt a „vállalásos”-t immár vagy harmad-negyedszer körmölöm ide, kissé modorosnak is tetszhet. De mert tán Nagy László, Pilinszky, Utassy, Spiró, Poszler, Határ Győző, Mészöly, Csalog, Gion és szinte profetikus sorsú mások minőségjelzőjeként Varga Lajos Márton használta, megmaradt bennem a sorsválasztás e kegyetlen és önemésztő verziójaként olyan jelzőtantományban, ahol a sorsparadigma, nekibuzdulás és beteljesítés, mersz és áthatás, a „...*Ki viszi át...?*” kérdésre adott szuverén választ személyesítődik meg. S mikor diákjaival közvetlen attitűdje, ráadás képpen talán valami közírói megnyilvánulása nyomán félformálisan kirúgták a filozófia-esztétika tanításából, ez olyan áramló sodorral engedte később irodalomteoretikus és nyelvfilozófiai terekbe iramodni, hogy korábbi önmagát is felülmúlóan „antipolitikai” narratívákba szökkent, mintegy a „hát, ha nem lehet, akkor lehessen csak azért is, ha mindjárt a jövőmért is...!” lendületével. Harsány sápadtsága, konokul bősziült igazságérzete és visszafogott robbanás-készsége tükrözte, mit rejt elemző szavai mögé. Nagy László-i perfektségű volt látni, hogy a térerők zúzós iramában miként feszül Benne a méltó megmaradás vállalása a környező, fals és korlátozott kultúrterek ellen. S talán akkor, a silány és méltatlan kor vagy környezet ellenében megfogant válasz morális méltóságától és normateremtő eleganciájától ered a szofisztikált és esztétikailag parfümált beszédmódra kényes Lajos „politikai mentalitása”, kiállása, akkor sorsszerű döntésének humánus politikai jelentésteré. Így az *Erők és terek* kötet is (Népszabadság Könyvek, 2006), melynek alcíme mintha Lajos kritikai életművének is valahol a mélyén meghúzódó állapotrajz-üzenete lenne: *A válság napról napra, óráról órára*. A kötetnek „csak” szerkesztője, nem szerzője, de valamiképp az egész korrekt szövegközlés, a TV-ostrom, a Gyurcsány- és Sólyom-beszédek, a köznapi hírek és kommentárok, interpretációk kétszáz oldalnyi tömege azt sugallja: oly korban élni, mikor az ember így elaljasul, nem méltó az irodalomhoz, az ember humán teréhez, az erők otrombaságának kitétt tárgyak és lények kiszolgáltatottsága pedig majdhogynem hiábavalóvá teszi a szép reményű filozofia agyálását, az esztétizáló beavatottságot és foglalatosságát. Az erők ideje és a válság tere nem a belátás, megértés, szimbolizálás, értelmezés, struktúraelemzés időszaka, hanem a féktelen hübriszé, a kivagygi győzhetnéké, az emberség nélküli lények tobzó sötétségé, mely sűrű nihilben csak a Szabadság tér összefirkált-megbecstelenített emlékműve, a TV-székház ostromlott kiszolgáltatottsága és a fölgyújtott autók fényes tűzfoltjai szimbolizálják az ontológiai interpretációk kép-telenségeit.

Ez a nem(csak) „politikailag korrekt”, alkuképes megoldás viszont nem pusztán a józan helyzettudat szükségességének hangsúlyával, hanem a morálisan involvált és felelős közlésmódra okvetlenül jellemző méltányosság, sőt féltő aggályosság tartalmával együtt sugárzik a kötetből, melynek szövegválogatásában ezt a korrekt, közlésképes, láttatni merész és beláttatni bölcs alapviselkedést érzékelhetjük. Közölni, ami volt – de csahos politizálástól menten. Árnnyalt véleményegyüttest tálalni – mint a megfontolások és belátások panorámáját. S véleményezni szolidan, egyértelműen – de harsányságok nélkül: valamiképpen ezt érzem oly természetű publicistai, literátori, alkotói attitűdnek, mely teljességgel párhuzamos a politikai líra, a nemzeti önérzet, a szerzői életművekben mélyen megbúvó alkotói szuverenitás mindenkori fölfejtésével és felmutatásával – vagyis a korai pedagógiai s a későbbi kritikusi életműve javával is. Nemcsak ez a kötet, hanem a többi soktucatnyi írás, százas nagyságrendű rádiós irodalmi műsorszerkesztés, interjúk, alkotói életutakhoz komponált kritikai értékelések raklapnyi tömege is hordozza ugyanezt a mentális pozíciót: átérezni-megérteni, megnevezni, értékelni és közzétenni ama morális fennkölttség kegyelmi állapotában, amelybe nem a kutató pillantása, hanem az erkölcsi világrend ontológiai státusza kényszeríti az embert. Azt hiszem, életútja az ELTE magyar-könyvtár szakának elvégzésétől, a szakszervezeti közművelődési munkatársként beilleszkedéstől a filozófia-esztétika főiskolai oktatásán át a szerkesztő-rovatvezető-újságíró-riporter-kritikus életmű kiteljesüléséig (és tovább is) olyan kulturális misszió, melybe Őt magát is a tudás felelőssége, a megértés kockázata, a közlés alkotói kényszere sodorta. A más sodrásoknak ugyanakkor zordan ellenállt nem egy esetben, tanárként, népszavásként, rádiósként is, de mindig virított kivételes képessége azzal, hogy mások sodrásainak utat engedett, ha érvényesen és korszakosan szóltak, ezt előcsalogatni pedig fölötte ügyes tehetsége volt-maradt. Pedig mint „módszertanáról” írja az *Írók Budapestje* kötet bevezetőjében: „csak annyit kérdezni, amennyit feltétlenül muszáj, amennyi még nem beavatkozás”, de a rákérdezés óvatosságával és a tiszteletadás alázatával együttesen jól tudta: már a kérdésben is mindig jelen van a Másik respektálása, a kérdező mibenléte, lénye sugárzása, hitelessége, és a megérintés felelőssége, az átélhető és tudatosítható korélmény, a „benne-lét” igénye és akarása, a személyes visszaigazolás és hitelesítés vállalható-vállalandó attitűdje. Megérintett, „megszelídített”, és mert tudásmagaslata hitelesítette kérdéseit, amikor nem kérdezett is, mégis választ adott a befogadni kész hallgatójának.

Amit Lajostól a pedagógia valóságaként kaptunk, úgyszintén a valóság pedagógiájává, esztétikájává, etikájává lett sokunk számára, a benne-lét élményével és terével, a tudni érdemes tudások erejével. S ez az, amit az irodalmi riportkötetek mellett a közéleti dokumentumtár is felmutat: a szubjektívat a közösen, a különöset az univerzálisban, a személyest és esendő-t a társasban. A megmunkált tudás elvitathatatlan tőkéje, az értelem kinyilvánításának kötelezettsége s a kritikai pillantás szikrázó tisztasága az, ami Lajost vállalásosan példázatosá tette, tudásterek és elszánt erők kísértéseivel, eredményeivel és próbatételeivel. Tanító ereje olyan kulturális teret nyitott, melybe a bebocsáttatás méltóságával bárki beléphetett – ha a maga misszióját felfogta, vállalta és teljesítette is. Köszönet érte neki, ezt a leckét (talán) megtanultuk!

Isten éltesse 70. születésnapján!

Siklósi Ágnes, Csecsődi Mária, Juhász né Ihsz Magdolna és A. Gergely András (2012, szerk.): *TÁROGATÓ-KOR. Üdvözlő kötet Varga Lajos Márton 70. születésnapjára*. Könyvkiadó Bt., Budapest. 88 o.

A. Gergely András

MTA Politikai Tudományok Intézete